

Slinks of Slechts?

Het is begin november 1982. Dag- en weekbladen verschijnen met alarmerende koppen als 'de lokroep van Janmaat' (de Tijd) en 'kristijd doet vooroordelen snel toenemen' (de Volkskrant). Is er door de media na de Linkse Jaren Zestig, de Grote Matheid, het IK-Tijdperk, het Doemdenken en de Nieuwe Vrijgestelden weer een nieuwe trend gesignaleerd of wellicht gekreëerd? Achter de alarmknop zitten Janssen en Hagendoorn. Zij hebben een onderzoek gedaan naar rechtsextreme opvattingen onder jongeren in de hoogste klassen van HAVO en VWO, oftewel het werkgebied van leerkrachten maatschappijleer. Hoe rechts is welke leerling onder welke omstandigheden? Met deze vraag in ons achterhoofd bekeken wij de ons bekende resultaten van het onderzoek. Een voorlopig en kort commentaar, want nog niet alle gegevens zijn gepubliceerd. Als dat nodig blijkt komen we er nog op terug.

De rechtse trap

In 'Rechts Nederland: het schoolvoorbeeld' staat in het kort beschreven welke onderzoeksmethode door Janssen en Hagendoorn is gebruikt. Het is hen er daarbij vooral om te doen vormen van rechts denken op te sporen. Dientengevolge werd leerlingen een groot aantal rechtse uitspraken voorgelegd. Daardoor kan gemakkelijk een eenzijdige vertekening van het onderzoeksresultaat optreden omdat de suggestieve werking van de vragen steeds maar in één politieke richting werd werkzaam is, nl. de rechtse. Het is — wat overdreven gesteld — als met de verkiezingen in El Salvador. Je laat vier rechtse partijen aan de verkiezingen

meedoën en verbaast je er vervolgens over dat rechts gewonnen heeft. In de rechtse trap die door Janssen en Hagendoorn is gekonstrueerd wordt de rechts-extreme trap voorafgegaan door de etnocentrische. Of leerlingen opgeklimmen of gedaald zijn tot deze trap wordt o.a. gemeten met de uitspraak 'Buitenlanders die in Nederland wonen, behoren de Nederlandse gewoonten en gebruiken over te nemen'. Dat is curieus. Immers, als we de onderscheiden types bekijken (zie: het schoolvoorbeeld) blijkt dat respondenten vallend binnen alle types, dus van links tot extreem rechts, een dergelijke uitspraak zouden kunnen onderschrijven. Zo'n vraag meet dus niets meer.

De jeugd

Het definitieve onderzoeksverslag van Janssen en Hagendoorn zal onder de titel 'Rechtsomkeer, een onderzoek naar rechtsextreme opvattingen onder leerlingen van HAVO/VWO' verschijnen. In de pers zijn de resultaten van het onderzoek al gauw veralgemeeniseerd tot de verrechtiging van de jeugd. De onderzoekers zullen terecht niet aarzelen deze generalisaties voor rekening van de desbetreffende journalisten te laten. Toch geven zij ons inziens op meerdere plaatsen aanleiding tot deze onjuiste generalisatie. In zijn beschrijving van de politieke verhoudingen in Nederland stelt Janssen dat er uit de verkiezingen en onderzoeken van 1963 tot 1972 een geleidelijke verlinking van jongeren blijkt. 'Onder studenten zet deze tendens eerder in en is ze ook sterker. De jonge kiezers reageren vertraagd. De totale bevolking reageert én vertraagd én aanzienlijk gematigder'.¹⁾

Door de presentatie van hun gegevens suggereren de onderzoekers dat zo'n ontwikkeling zich op analoge wijze bij het rechtsextremisme voor kan doen. Van de drie opeenvolgende elementen die de ontwikkeling naar links vormgaven, namelijk de voorhoede van studenten, de jonge kiezers en de totale bevolking hebben zij er één onderzocht en die nog maar ten dele, te weten: de leerlingen van de HAVO/VWO top. Hierbij is het overigens ook nog maar de vraag of deze groep representatief is voor de jonge kiezers. Om op basis van dit ene onderzoek een analoge ontwikkeling te suggereren, lijkt ons wat voorbarig. Temeer daar het ontbreken van een studentenvoorhoede wat al te rap afgedaan wordt met de opmerking dat die er nog wel zal komen. 'Al met al lijkt de konklusie voorlopig gewettigd dat het rechtsextremisme sluimert. Een politieke vorm heeft het (nog) niet gevonden. Met name ontbreken de studenten en die zijn als stoottroep voor iedere beweging onontbeerlijk. Men mag echter vrezen dat de doctorandussen-top van de Centruumpartij de weg naar de studentenwereld wel zal vinden'.²⁾ Over de representativiteit van de onderzoeksresultaten benadrukt Janssen in zijn eigen waarschuwing tegen al te vlotte generalisaties, dat het hoge percentage etnocentrisme en rechtsextremisme bij degenen die CDA en VVD als eerste partijvoorkeur opgeven alleen geldt voor de groep HAVO/VWO scholieren.

Ook daar plaatsen wij enige kanttekeningen bij. Van de 7 scholen die binnen het onderzoek vielen, hebben 5 een RK signatuur, de resterende zijn Openbare scholen. De Protestantse scholen, een niet onaanzienlijk aantal in Nederland, ontbreken. Daar komt nog bij dat scholen in de regio Nijmegen oververtegenwoordigd zijn (3 van de 7).

Andere uitkomsten van onderzoeken onder jongeren (b.v. de grote populariteit van D'66 bij Keesings onderzoek iets meer dan een jaar geleden), gegevens uit adolescentie- en ontwikkelingspsychologie e.d. rechtvaardigen twijfel aan al te lichtvaardige generalisatie van de resultaten naar zowel de HAVO/VWO scholieren als de jongeren.

Meer onderzoek lijkt ons hard nodig.

Ideologie of modegril?

In de Tijd vraagt de jeugdsocioloog van Hessen zich af: 'De jeugd rechtser? Oké, maar wie zegt dat ze over een aantal jaren niet weer links zijn?' 3) Deze relativerende opmerkingen van de Utrechtse hoogleraar worden door de onderzoekers zeker niet gedeeld. Rechts georiënteerde jongeren kiezen bij volgende teleurstellingen volgens hen eerder voor het rechtsextremisme dan voor een links perspectief. Dit hangt samen met de opvatting van Janssen en Hagendoorn dat de stem van jongeren veel meer dan die van de gemiddelde Nederlander ideologisch is bepaald. Sinds Converse in 1956 in de VS onderzocht in welke mate het Amerikaanse elektoraat ideologisch dacht, is er een stroom van onderzoeken op gang gekomen naar de samenhang in de denkbeelden van kiezers. Ideologie wordt dan gedefinieerd als een ordeningsbeginsel waardoor verschillende standpunten met elkaar in verband worden gebracht. 4) Uit een vergelijkend onderzoek dat Klingeman in de VS, Groot-Brittannië, West-Duitsland, Oostenrijk en Nederland verrichtten, blijkt voor ons land het volgende:

1. ideologische wijze van denken in de politiek 9%
2. bijna ideologische wijze van denken in de politiek 27%
3. niet ideologische wijze van denken in de politiek 64%

Alhoewel er volgens Thomassen wel een stijging merkbaar is van het aantal 'ideologues' is hun aantal toch nog betrekkelijk gering. Veel geringer in elk geval dan het aantal rechts-stemmers dat Janssen en Hagendoorn onder HAVO en VWO scholieren vonden. Trouwens iedere leerkracht maatschappijleer die zijn/haar leerlingen wel eens een blinde politieke standpuntenlijst van het hele politieke spectrum heeft voorgelegd zal kunnen bevestigen hoe moeilijk leerlingen consistent ideologisch politieke standpunten kunnen innemen of herkennen. 5)

Eigen betrokkenheid

Leerlingen komen niet zomaar, onsystematisch aan hun standpunten, deze zijn ideologisch gefundeerd, leerlingen gaan kennelijk niet over één nacht ijs, volgens Janssen en Hagendoorn. Ideologisch gefundeerde standpunten zijn betrekkelijk duurzaam, niet 100% onveranderlijk natuurlijk, maar ze kunnen tegen een stootje. Wij hebben zo onze twijfels over de duurzaamheid van de standpunten die de leerlingen in het onderzoek van Janssen en Hagendoorn naar voren brengen. De resultaten van een klein onderzoek dat Vulperhorst en van Vugt instelden naar de politieke interesse van 600 leerlingen in het beroepsbegeleidend onderwijs bevestigen die twijfels. 6) Ten aanzien van tenminste het probleem van werkloosheid blijkt dat leerlingen daarover hun standpunt wijzigen op het moment dat zij zelf daarmee te maken krijgen, getuige het onderstaande staatje:

In dit opzicht lijken deze jongeren te passen in het patroon waartoe Middendorp m.b.t. de Nederlandse politieke cultuur konkludeerde: in politiek-filosofisch of abstrakt opzicht is de massa van de bevolking, tegenstander van staatsinterventie, maar in concreet opzicht is zij socialistisch, d.w.z. voorstander van staatsingrijpen. 7) Oftewel het is maar de vraag of leerlingen nog zo volmondig instemmen met loon naar prestatie als zij zelf werkloos zijn.

Oorzaken

Ter verklaring van het toegenomen rechtsextremisme wijzen de onderzoekers op het complex van economische- en maatschappelijke veranderingen dat zich momenteel voordoet. Met name de jeugdwerkloosheid en de veranderde verhouding tussen mannen en vrouwen hebben daarin een belangrijk aandeel.

Ons inziens zijn niet alleen de vaak genoemde industrieel-maatschappelijke karakteristieken als b.v. werkloosheid van invloed, maar evenzeer cultureel-maatschappelijke factoren als de ontzuiling en de verminderde vertikale controle die met zich meebrengt. Daarover merkte Heldring in zijn rubriek Dezer dagen op: 'Anders dan het door liberalen en socialisten gedeelde vooruitgangsgeloof wil, is onze geëmancipeerde samenleving van nu kwetsbaarder voor anti-demokratische aanslagen dan de gedisciplineerde, doelele samenlevingen van toen'. 9)

Eén van de leerlingen die Janssen en Hagendoorn tot hun onderzoek aanspoorde merkte verwijzend naar de resultaten van het onderzoek in een Brandpunt uitzending op, dat het toch te gek is dat leerlingen maar zo weinig maatschappijleer krijgen. Dat is aardig om te horen. Alhoewel. Dan moet er straks vast op de middelbare scholen ook meer economie worden gegeven om de economische crisis op te heffen of iredologie worden ingevoerd om de ontwapeningsonderhandelingen tussen Rusland en Amerika op gang te helpen. Of is dat vormingscynisme?

Tjerk Busstra
Joke Gierveld

noten:

1. Jacques Janssen. Een wissel op rechts. Een onderzoek bij HAVO en VWO leerlingen. Jeugd en samenleving, december 1982, pagina 788.
2. Zie noot 1, pag. 797.
3. Matt Dings/Jet Kunkeler. Jeugd '82 en de lokroep van Janmaat, de Tijd, 5-11-82 pag. 16 e.v.
4. J.J.A. Thomassen. Kiezers in een representatieve democratie, pag. 184 e.v. in: J.J.A. Thomassen (red), Democratie, theorie en praktijk.
5. Zie voor twee voorbeelden:
  - a. Hoezo Politiek, Politiek Jongeren Kontakt, pag. 76 e.v.
  - b. Maatschappijleerwerkgroep Vlaardingen, Lesmodel politieke partijen, Sociale Vorming, maart/april 1982, pag. 192 e.v. Tevens gepubliceerd in Hoezo, Politiek, PJK.
6. Lenny Vulperhorst en Martin van Vugt, Politieke en sociale vorming, mei 1982, pag. 203-208.
7. Middendorp geciteerd in: T.J. Busstra, maatschappijleer als sociale en politieke vorming: het politiekbegrip (interne VLVU publikatie, 1981).
8. Louk Hagendoorn. Het mannelijk gezicht van extreem rechts. Een onderzoek bij HAVO en VWO leerlingen. Jeugd en samenleving, dec. 1982, pag. 800 e.v.
9. J.L. Heldring. Minder zekerheid dan in jaren '30, NRC-Handelsblad, 9-11-82.

Actie tegen docenten die lid zijn van Centruumpartij

Protestbrief naar scholen

Door onze verslaggever
NIJMEGEN - Deelnemers aan de studieconférence van de Anne Frank Stichting over fascisme

wie leveren bijdrage werk(loos)	actie groepen	regering	politieke partijen	mensen zelf	rest	totaal
werk	4.5	25.1	7.4	61.1	1.9	100%
werk(loos)	6.5	34.9	11.1	38.1	9.5	100%